

Eduardo Masferré, fotògraf a la Cordillera Central de Filipines

JOSEP M. FRADERA

LA PERIPÈCIA FAMILIAR DELS MASFERRÉ, pare i fill ja que tots dos ens interessin, ha produït el curiosíssim fenomen de dues exposicions fotogràfiques, al Monestir de Sant Feliu i a la Universitat Pompeu Fabra de Barcelona aquesta primavera. El fet crida l'atenció. Entre nosaltres, l'interès per una realitat tan, diguem-ne, remota com la filipina ha tingut ben escasses plasmacions fins fa ben poc. Diverses circumstàncies, però, semblen haver capgirat aquella indiferència, si més no en aparença.

Voldríem interrogar-nos, més enllà del cas dels personatges esmentats, pel referent històric d'allò que mostra la fotografia d'Eduardo Masferré. I demanar-nos, com pot fer qualsevol de les persones que han visitat la mostra, quina experiència històrica hi havia al darrere dels pobles que ens mostra la càmera sensible del fotògraf. S'imposa una primera constatació: Masferré fotografià gairebé sempre persones o grups, més que no pas paisatges. I això malgrat l'enorme bellesa de les muntanyes de la Cordillera Central. Una segona observació: quan fotografia la naturalesa són paisatges tocats sempre per mà humana. Allò que retratava era el mateix. Curt i ras: la vida dels pobladors muntanyesos de la part de l'illa de Luzon on va néixer i viure.

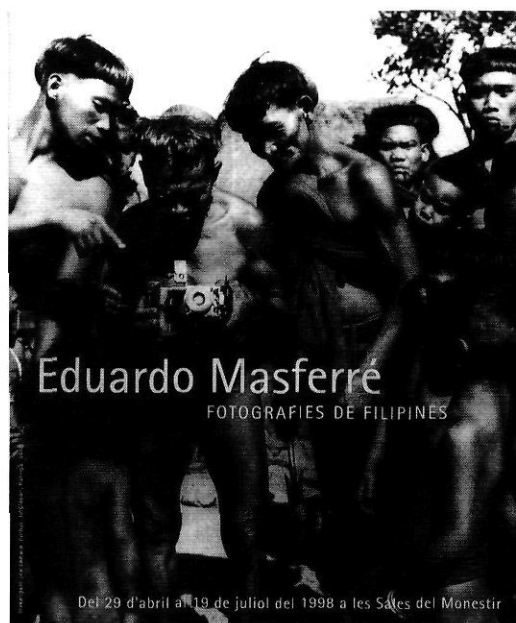
Ara bé: ¿qui eren aquelles poblacions, els habitants d'aquells pobles de les muntanyes tan remots? Eren filipins? Qui eren? La pregunta és pertinent però la resposta és problemàtica. Per començar, els habitants de Sagada i els bontocs o kalingas a qui Masferré fotografià poden ser adscrits, en la mateixa mesura que tots ho som a alguna, a tres realitats d'ordre divers: la primera i més primària, allò que comunament i antropològicament s'anomena una tribu, és a dir, una realitat estatalment no construïda.(1) Formen part, en segon lloc,

d'una realitat forjada sota l'impuls de forces alienes al món de la Cordillera, allò que s'inclou sota el concepte d'«igorrote», la paraula amb la qual els espanyols (els «kastilas» dels filipins) varen anomenar els pobles de les muntanyes, denominació recollida i emprada després pels nous governants colonials, els nord-americans. Era una denominació d'origen etimològic incert, però que pretenia distingir-los dels «indios» de la plana, és a dir, d'aquells que havien estat subjectats a la llei, la religió i les obligacions del colonitzador.(2) En tercer lloc, són filipins en la mesura que d'ençà de l'existència de la República de Filipines en formen, evidentment, part. O, almenys, això consta als censos oficials.

Però en arribar a aquest punt la cosa es complica bastant, si fa no fa com arreu. Entre el concepte de «tribu» de l'antropologia i la «nació» moderna, els pobles de la Cordillera s'escapen a la definició fàcil. I, quan no hi ha concepte per definir una realitat —el d'ètnia, que serveix per tapar púdicament avui allò que abans s'anomenava raça, ho acabaria d'espantllar—, només el procés històric ens pot ajudar a l'hora de donar sentit a les coses. Per aquí és per on toca començar.

Els pobles de la Cordillera, els kalingas, bontocs, ifugaos, isneg o apayaos, ibalay i kankanay (grup al qual pertanyia la mare d'Eduardo Masferré, batejada amb el nom cristià de Mercedes Pins), no havien format mai una unitat.

Compartien, això sí, dues coses: un assentament secular a les muntanyes i una relació de contradictòria tensió amb els pobles de la plana. Ambdues cal raonar-les aplegadamente, sobretot d'ençà de l'arribada a Filipines, la segona meitat del segle XVI, d'un poder exterior que alterà les relacions entre els diversos grups i el territori que ocupaven. Esquemàticament considerat, fins al segle XVI els

Catàleg de l'exposició de fotografies de Filipines d'Eduardo Masferré a les sales del Monestir de Sant Feliu de Guíxols.

pobles esmentats ocupaven un espai molt més ampli d'aquell que se'ls suposa propi en èpoques més recents. No eren pobles de muntanya, estrictament parlant. Disposaven d'una base econòmica àmplia i diversificada, basada en la combinació d'una agricultura arrossera molt sofisticada, al costat d'una important activitat minera. L'extracció d'or en quantitats apreciables els permetia, a més, mantenir unes relacions d'intercanvi bastant intenses amb altres pobles, no tan sols de les àrees pròximes sinó, fins i tot, de l'exterior de Filipines. Mercès a aquestes línies d'intercanvi, d'una antiguitat difícil de precisar, arribaven peces de ceràmica xinesa als assentaments de la Cordillera. Amb l'arribada dels espanyols s'inicià un llarguíssim període de retrocés vers les muntanyes, de contracció de l'espai ocupat, d'oclusió paulatina de les relacions amb altres pobles. Una història que no pot ser llegida, de cap manera, com d'acceptació resignada i passiva del canvi imposat des de fora. Ben al contrari, és una història de capacitat d'adaptació a la nova realitat, de desafiament econòmic i militar continuat a l'invasor.

L'or era justament el punt més vulnerable del món «igorrote» un cop arribaren a l'illa de Luzón els primers colonitzadors al segle XVI, com va explicar William Henry Scott en un dels seus magnífics llibres sobre els pobles de la Cordillera.(3) L'or que els «igorotes» extreien des de sempre de les mines d'Apaiao, prop de la que seria la ciutat de Baguio, va ser l'esquer que va empènyer els espanyols a interessar-se pels pobles del peu de les muntanyes. El començament real d'una trajectòria comuna de resistència als espanyols, aquella que els donà un destí més o menys compartit. Ja l'«adelantado» Miguel de Legazpi sentí a parlar de l'or «igorrote» poc després d'arribar a Filipines l'any 1565. Des d'aleshores fins a mitjan segle XVII els espanyols s'endinsaren a l'àrea de muntanya amb la intenció d'arribar als jaciments, traçant rutes que després seguirien els militars que s'ocupaven de la reducció dels infidels del centre de Luzón. Val a dir que, en les primeres etapes de la conquesta de l'arxipèlag, els «encomenderos» de Filipines tractaven que les càrregues que els devia la població nadiua fossin en or, tant com fos possible.(4) De les primeres, i fracassades, expedicions de Juan Salcedo i de Dionisio Capolo, cap local i col·laborador dels espanyols, els anys 1574-1676 i 1585-1600, en derivarien els primers coneixements seriosos de les poblacions de la muntanya, a més del nom, encara que la grafia fos inicialment la d'«ygototes», per anar derivant després vers la que hauria de perdurar. A principi del segle XVII, però, l'interès per l'or de la Cordillera començà a decaure, per diverses i ben comprensibles raons. La dificultat de les expedicions militars, l'esgotament de l'or acumulat i ja disponible, d'una

banda, i l'arribada de la plata mexicana per garantir la ruta comercial Acapulco-Manila-Xina, la dedicació de les autoritats centrals de Manila a tasques més de conservació d'allò adquirit que no pas d'exploració de possibilitats noves, de l'altra, condicionaren l'alentiment de les expedicions vers l'àrea «igorrote». Durant el segle XVII, es faran algunes expedicions per tal d'arribar a les mines d'or, però és una activitat secundària.

La història que domina el període intermediari entre aquesta primera etapa i el darrer terç del segle XVIII, moment d'un nou dinamisme colonial que afectarà decididament els pobles de la Cordillera, correspon a la definició de les pautes tradicionals de la condició d'aquells pobles com a muntanyesos en oposició a la població de la plana.(5) Ara no podem desenvolupar-la malgrat el gran interès que té, però sí exposar les línies generals del procés. És una història que està determinada, en molt bona mesura, per la formació de les institucions colonials clàssiques: el tribut indígena o capitació personal (les llistes del qual, no s'oblidi, eren el fonament més ampli del propi sistema colonial i, sigui dit de passada, el motiu que conduí el capità general gironí, Narcís Claveria, a obligar els filipins a prendre cognom); les càrregues de treball obligatori; l'establiment de l'estructura de parròquies i «alcaldias mayores», en definitiva, els marcs de la dominació colonial, pròpia de l'Imperi espanyol, en versió filipina.(6) Va ser en aquest context que els pobles de la Cordillera adquiriren les connotacions globalitzadores que s'associaran, per bé i per mal, a la condició d'«igorotes». Pobles rebels, no sotmesos, per cristianitzar, en oposició als «indios» dels altres grups, als «tagalos», «ilocanos», «pampangos», i altres, que acceptaren, és un dir, el domini espanyol. Pobles, finalment, de muntanya, una idea que expressava més el resultat final del procés històric, és a dir, l'engorgiment de l'àrea d'ocupació «igorrote», que no pas el punt de partida.

La vida d'aquelles poblacions durant aquesta etapa no es pot entendre sense partir de la base que es desenvolupava a tres bandes: pobles de la Cordillera, pobles de la plana i poder colonial espanyol. Sense entendre les relacions complexes establertes entre ells, comercials, polítiques i militars, no és possible captar els matisos d'una història molt complexa que no es pot explicar amb idees simples de colonitzats indefensos i colonitzadors omnipresents. Al contrari, era la debilitat crònica de l'administració estatal sobre el territori el factor clau que determina la preeminència organitzadora dels ordes regulars i dels «alcaldes mayores», càrrecs provincials que actuaven, sovint, molt autònomament de les autoritats de Manila. I el factor que ens fa entenedores, alhora, les relacions de cooperació o rivalitat entre els pobles de la costa o plana i els muntanyesos. I, finalment, l'exitosa

Jaume Masferré, a Sant Feliu de Guíxols, amb els seus fills: el petit Eduardo, el fotògraf, i Jaume, el més gran (que morí a Sant Feliu).

Investigant una càmera Butbut, Tinglaya, Kalinga 1948.

L'aigua portada a casa.

Preparant el menjar.

Sagada Mountain, Province, 1936.

*La família de Jaume Masferré (Filipines).
El petit Eduardo és el primer per l'esquerra.*

resistència dels «igorrotos» a la incorporació al patró colonial imposat pels espanyols.

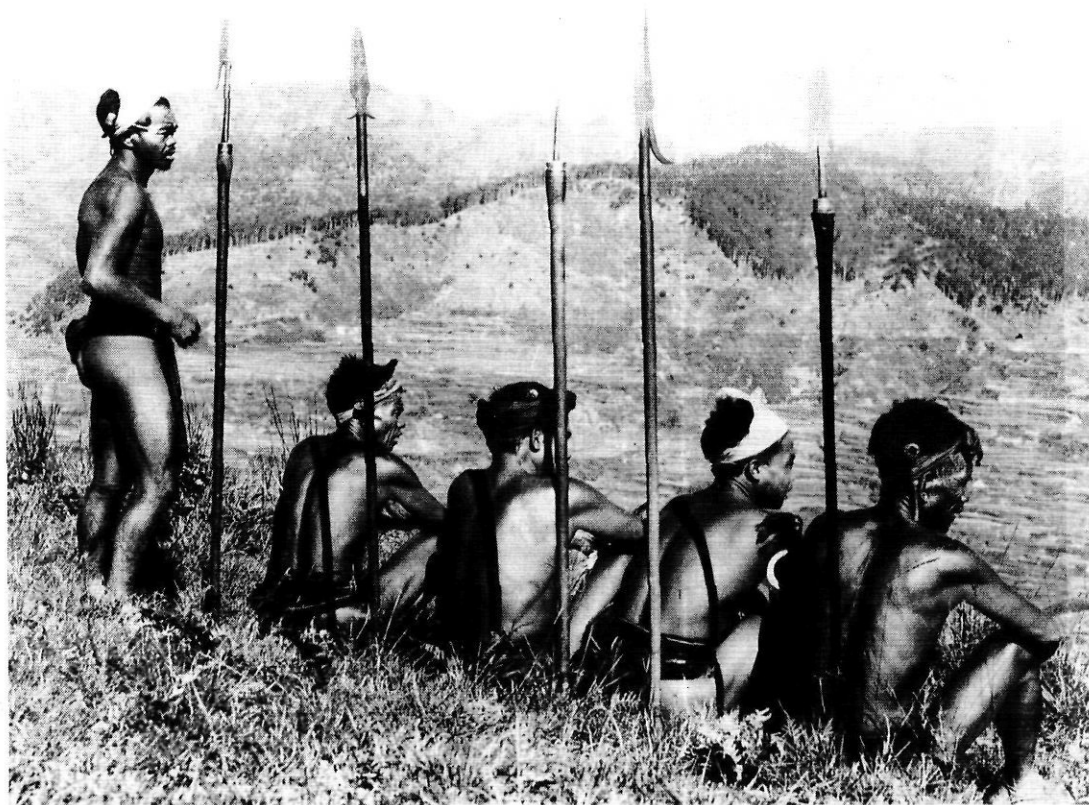
Aquest esquema es trencà el darrer terç del segle XVIII. El punt decisiu va ser el canvi de qualitat de la política colonial espanyola, tant en relació amb els seus objectius com en relació amb la capacitat per imposar-los. En efecte, a mitjan segle XVIII, es començaren a alçar veus, a Manila, que advertien de la insuficiència i de la necessària precarietat d'un domini basat en els drets aranzelaris sobre el tràfic transpacífic entre Nueva España (Mèxic) i Xina. La solució ideada, des dels esquemes de l'anomenat reformisme borbònic, va portar a un canvi dràstic de la base fiscal de la colònia i, més específicament, a la formació d'un dinàmic sector de monopolis fiscals. La renda del tabac en va ser el principal. No és aquí el lloc per a desenvolupar un tema de tantes implicacions, tan sols cal dir que col·locà els pobles de la muntanya en una posició radicalment nova, davant reptes desconeguts fins aleshores. La formació dels monopolis fiscals obligà l'Estat colonial, per primer cop en més de dos-cents anys, a controlar el territori, en uns llocs per forçar el conreu de tabac, a la resta per forçar el seu consum i impedir-ne el contraban. En aquestes condicions, l'àrea de muntanya, lliure dels factors coercitius de la plana, amb unes poblacions acostumades a transgredir la borrosa frontera colonial, es convertí en un gegantesc corredor des d'on vendre tabac clandestinament a la planta. Amb l'ambigüitat tradicional de les relacions amb l'exterior, l'Estat reprimia sovint el contraban amb una mà, mentre amb l'altra en comprava per completar els dèficits propis. El fet mostra dues coses: la complexitat de les relacions entre l'espai colonial i la muntanya, d'una banda, i de l'altra, la capacitat de les estructures agràries d'aquells pobles, capaces d'afegir a l'agricultura arrossera de les terrasses, que conformen aquells paisat-

ges excepcionals, els nous conreus aportats pels espanyols (els cítrics, per exemple) i la generació d'excedents comercialitzables. Ara bé, aquesta nova posició del món muntanyès va ser la que conduí a l'assetjament final de la Cordillera. A partir de la darrera dècada del segle XIX, el domini del territori «igorrote» se situà com un dels objectius de la colonització espanyola.

En la marginalització dels pobles de la Cordillera, el fusell de repetició i la tecnologia del segle XIX s'aliaren, decididament, amb la renovació dels objectius de la política colonial espanyola. Els noms del militar Guillermo Galvey, cap de la comandància d'«igorrotos», protagonista d'unes trenta expedicions contra els pobles muntanyesos, i del ja esmentat Narcís Claveria, l'únic capità general de Filipines català, el cervell de la institucionalització de les demarcacions administratives de la Cordillera que dominarien fins al 1898, són fonamentals en aquesta història. Va ser l'ofensiva espanyola el que acabà de reblar el clau del caràcter muntanyès del conjunt de pobles a qui s'aplicaria el nom genèric d'«igorrotos».

Quan Jaume Masferré deixà l'exèrcit espanyol i arribà a la Cordillera, a Sagada més precisament, faltava poc perquè els nord-americans heretessin el llegat colonial espanyol. Com va dir William H. Scott, els «igorrotos» havien entrat lliures però despulats al segle XX. Per això Masferré no retratà pas filipins, un subjecte històric que llavors tot just es perfilava en l'univers de les nacions contemporànies. Retratà els pobles dels quals Legazpi sentí a parlar els anys setanta del segle XVI, els pobles que durant més de tres-cents anys havien salvat diàriament una existència independent.

Josep M. Fradera és catedràtic
d'història contemporània de la UAB.

Esperant altres homes abans de procedir a la cerimònia.

Portador del pacte de pau.

Notes

1. Utilitzo el concepte de tribu, prou problemàtic, en el sentit convencional de pobles no organitzats estatalment, és a dir, sense aparell estatal pròpiament dit. «La estructura tribal es generalitzada; en esto radica su primitivismo». Marshall D. Sahlins, *Las sociedades tribales*, Barcelona, Labor, 1984 (3a. ed. castellana), pàg. 30.
2. Un excel·lent tractament de la qüestió a «The Word Igorot» a *On the Cordillera. A Look at the Peoples and Cultures of the Mountain Province*, W. H. Scott, Mcs Enterprises, Manila, 1969, pàg. 154-172.
3. W. H. Scott, *The Discovery of the Igorrots. Spanish Contacts with the Pagans of Northern Luzon*, Quezon City, New Day Publishers, 1974 (cito per la quarta edició de 1987).
4. Patricio Hidalgo Nuchera, *Encomienda, tributo y trabajo en Filipinas (1570-1608)*, Madrid, Ediciones Polifemo, 1995.
5. La construcció del concepte de l'«indio» filipí, durant l'època colonial espanyola, el lògic contrapunt de l'«igorrote» insubmís, infidel i salvatge, ha estat molt ben tractada al llibre de Syed Hussein Alatas, *The Myth of the Lazy Native. A study of the image of the Malays, Filipinos and Javanese from the 16th to the 20th century and its function in the ideology of colonial capitalism*, Londres, Frank Cass, 1977.
6. J. L. Phelan, *The Hispanization of the Philippines. Spanish Aims and Filipino Responses, 1565-1700*, Madison, The University of Wisconsin Press, 1959.